

## ÇAĞLAR BOYUNCA ÇOCUKLUK

Prof. Dr. Mine TAN

John Holt, *Çocukluktan Kaçış*<sup>1</sup> adlı kitabında, “kendimize sürekli olarak çocuklar için neyin iyi olduğunu, neyin doğru olduğunu, ne yapabileceğimizi sorup duruyoruz” diyor. Holt’a göre bu soru ve ona ilişik kaygu ve sıkıntılarımız çağdaş çocukluğun hem nedenlerinden hem de sonuçlarından birini oluşturur. Çünkü çocukluk diye bir kurum icad edilene kadar böylesi sorular sormak kimsenin aklına gelmemiştir, akla gel-diyse bile kimse çocuklar için iyi olan şeyin başkaları için iyi olandan bir farkı bulunabileceğini düşünmemiştir<sup>2</sup>.

J.H. van den Berg, *İnsanın Değişen Doğası*’nda<sup>3</sup> bu olayı “uzaklık” benzetmesiyle açıklar: Yetişkin kendini çocuktan uzaklaştırır, çocuğu iter, çocukla yetişkin giderek genişleyen bir uçurumun karşılıklı iki tarafında dururlar. Uçurumun oluşmasında birçok şeyin katkısı olmuştur. Holt’a göre yetişkinler bu uçurumu bir ölçüde kasıtlı olarak yaratmışlardır, belki kısmen Rousseau’nun etkisiyle. Çünkü Rousseau, çocuğun çok farklı bir yaratık olduğunu ve ona farklı davranılması gerektiğini savunmuştur<sup>4</sup>. Ancak çağdaş çocukluğun nasıl oluştuğunu ya da “icad edildiğini” anlayabilmek çok daha geniş boyutlu incelemelere gereksinim gösterir. Bu yazı o tür araştırmaları dikkat odağına getirmeyi amaçlamaktadır.

Çocukluk, çoğumuza göre yaşam zincirinin doğal ve değişmez halkalarından biridir. Oysa değişik toplumlara ve değişik tarih evrelerine, hatta aynı toplumun değişik kesimlerine baktığımızda çocukluğa değişik anlamlar verilebildiğini görüyoruz. Öyleyse “çocukluk” da bir toplumsal kavramdır ve öteki toplumsal kavramlar gibi norm ve değerlere göreceli olarak belirlenir. Toplumsal kavramların anlam ve açıklama gücü ise

1 Holt, J., *Escape From Childhood*, E.P. Dutton and Co., Inc., New York, 1974.

2 Age., s. 39.

3 *The Changing Nature of Man*, in agy.

4 Holt, a.ge., s. 40.

içinde geçerli oldukları bağlamla sınırlıdır. Onun için de ister Piaget, Bruner ya da Chomsky gibi biyolojik, ister Durkheim ve Parsons gibi sosyolojik epistemolojiye dayalı olsun, değişik gelişim çerçevelerini farklı toplum, sınıf ve kategorilerdeki çocuklara uygularken temkinli olmak gerekir<sup>5</sup>. Çocukluk kavramı ya da çocuğun ne olduğu konusundaki düşüncüler doğru ya da yanlış, her toplumda çocuğa tanınan ya da tanınmayan haklardan beklenen davranışlara, yükümlülüklere, uygulanan ceza ve yaptırımlara ve de eğitim modellerine kadar çok çeşitli konularda belirleyicilik niteliği taşır. Bu konularda çocuğun doğal yapısına uygunluk ölçütüne dayandığı savunulan toplumsal siyasalar da çok kez o yapıyla ilgili toplumsal imgeleri yansıtmaktan öte gidemez.

### Tarihsel Bakış Açısının Önemi

Çocuk kavramının ve buna bağlı olarak da çocuğun toplumsal konumunun bilimin, teknolojinin, toplumsal refahın, insanların daha iyi ana-baba olma isteklerinin ilerleyişine koşut olarak çağlar boyunca hep olumlu yönde değiştiği söylenebilir mi?

Böylesi bir iddia bir yandan vaktiyle çocuğun hiçbir değeri olmadığını söylemek olur; öte yandan çocukluğun bugün kimi yaşlıların düşündüğü gibi bir altın çağı yaşamakta olduğu anlamına gelir. Oysa çocuk, daima umudun taşıyıcısı ve insanın soyunu sürdürme yolundaki bastırılmıyan dürtüsünün simgesi olmuştur—insanın kendi yok oluşunu yenme, yeniden yaşama, zamana karşı koyma yolu<sup>6</sup>. Doğum ve çocuk ölümü sayılarının daha fazla olduğu eski toplumlarda ya da sanayi öncesi toplumlarda ana-baba-çocuk ilişkilerinin daha kötü olduğunu söylemek fazla karmaşık bir gerçekliği saptırmak olur. Kaldı ki, günümüzde çocukluğun bir yandan bedensel ve ekonomik bağımlılıklarla sınırlanmış, öte yandan cinsel, eğitsel, aileden kaynaklanan baskılarla karartılmış bir cehennem olduğunu savunanlar da az değildir<sup>7</sup>. O halde çağdaş toplumsal kurum ve kavramların hepsinde olduğu gibi çocukluk kavramının da anlaşılması öncelikle tarihsel araştırmaların gerekliliğini ortaya koyar.

5 Beck, J., C. Jencks, N. Keddie, M.F.D. Young (eds.), *Worlds Apart: Readings for a Sociology of Education*, Collier-Macmillan, 1976, s. 5.

6 Gelis, J., "The Evolution of the Status of the Child in Western Europe: From the Collective Body to the Private Body", *Social Research*, vol. 53, no. 4, Winter, 1986, s. 689-704.

7 Örneğin, Firestone, S., *Cinselliğin Diyalektiği, Kadın Özgürlüğü Davası* (çev. Y. Salman), Payel Yay., İstanbul, 1979, s. 127.

Çocuklara yönelik tarihsel araştırmaların ortaya çıkışı, tarih yazma sürecinde beliren taze solukların, yeni boyutların ve bilimsel yönsemelerin sonuçlarından biridir. Tarihçiler arasında, geleneksel tarihin önemsemediği güçsüz, edilgen, sessiz toplum kesimlerine yönelen yeni ilgi çocuklara da yansımıştır. Tarihin seçkinlerin öyküsünü anlatmaktan öte birşey olması gereğine inanan yeni sosyal tarihçiler sınıf, ırk, cinsiyet, din, kültür ya da yaşına bakılmaksızın tüm insan kümelerinin yaşantılarını kuşatan bir tarih yazma çabasına girmişlerdir<sup>8</sup>.

Bu açıdan bakılınca çocukların sanıldığı ölçüde güçsüz ve etkisiz bir kategori olmadığı da ortaya çıkmıştır. Bir kez, salt sayısal açıdan bile gözardı edilmeleri olanağı yoktur<sup>9</sup>. Nüfus bilimciler, nüfusun yaş dağılımındaki dalgalanmaların siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel içermelerini yeni yeni kavramaya başlıyorlar. Örneğin, çocuk sayısı fazla olan bir toplum kuşkusuz daha yaşlı bir nüfus bileşkesine sahip olan bir toplumdan anlamlı farklar gösterecektir. Nitekim çocuk tarihinin bir uzmanlık alanı olarak ilk boygösterdiği ülke olan ABD’de bu ilginin en önemli nedenlerinden biri savaş sonrası dönemin bebek patlamasıdır. Bu kuşağın ilk çocuklarının ana okuluna girdiği 1950’lerden başlayarak üniversiteye adım attıkları 60 lı yıllara kadar Amerikan toplumsal kurumlarında bıraktıkları etki çeşitli alanların uzmanlarıyla birlikte tarihçilerin de dikkatini çekmiştir<sup>10</sup>.

Toplumsal bilimlerde karşılıklı etkileşim konusundaki bilgi artışı da çocuklara yönelen ilgiyi körüklemiştir. Nitekim, tüm insan ilişkilerinin bir ölçüde karşılıklı ve devingen olduğunu kabul etmek, en güçsüz kimselerin bile başkalarını etkileyebileceğini görmek demektir. Her toplumda ana-babanın çocuk üzerinde yasal ve ekonomik yollardan söz geçirme yetkisi vardır. Ama çocuklar da, yetişkinlerin isteklerine yönelttikleri bireysel ve kümesel tepkilerle onların davranış ve yaşantılarını etkilemezler mi?

8 Hiner, N.R. ve Joseph M. Hawes (eds.), *Growing Up in America, Children in Historical Perspective*, University of Illinois Press, Chicago, 1985, s. XIII.

9 ABD tarihinin hiçbir döneminde yirmi yaşın altında olanların oranının toplam nüfusta % 30’un altına düşmediği bildirilmektedir. *Age.*, s. XIII-XIV. Türkiye’de de 1985 nüfus sayımında 60.664.000 olan toplam nüfusta 0-19 yaş gurubundakilerin oranı % 48 e ulaşmaktadır. *Türkiye İstatistik Cep Yılığ*, 1988, s. 21.

10 Çocukluk ve gençlik tarihi konusundaki ilk bildiri 1960 larda bilimsel toplantıların gündemine girmeye başlamıştı. Bütünüyle “Tarihte Çocuk ve Genç” konusuna ayrılmış ilk bilimsel konferansın ise 1970 Mart’ında Massachusetts’deki Clark Üniversitesinde toplandığı bildiriyor. Hiner ve Hawes, *age.*, s. XV.

Tarih yazımında çocuklara yansıyan yeni yönsemelerden biride insan yaşantısının psikolojik boyutuna ilgi yöneliştir<sup>11</sup>. Tarihçilerin çoğunlukla kullana geldikleri akılcı, faydacı ve maddeci modeller psikotarihçilere göre tek yanlı, fazla basit ve geçmiş yaşamın tüm karmaşık niteliğini yansıtmakta yetersiz kalmıştır<sup>12</sup> Psikotarihçilere göre geçmişteki insanların iç yaşamlarını, özel, öznel ve bazan akıl dışı dünyalarını kavrayamadan onların davranışlarını anlamak ya da tarihlerini doğru olarak yazmak söz konusu olamaz. Çocuk olmak da kendine has bir yaşantıdır, yetişkin olmakla bir değildir. Geçmişteki olay ve yaşantıların çocuklar için ne anlama geldiği başlıbaşına bir merak konusu oluşturur<sup>13</sup>.

Tarihin özel uzmanlık alanlarındaki araştırmaların da çocuklukla ilgili kavram ve uygulamaların evrimini aydınlatan katkıları olmuştur. Eğitim tarihindeki gelişmeler bu tür katkıların örnekleri arasındadır. Bilindiği gibi eğitim tarihi araştırmaları uzun süre kurumsal yönelişlerin etkisi altında kalmıştır; 1960'lara kadar hemen tümüyle okullar, okulların örgüt, yönetim ve programlarıyla ilgilidir. Son zamanlarda eğitimin psikolojik, toplumsal ve kültürel bir süreç olarak çok daha kapsamlı ele alınması eğitim tarihçilerini de etkilemiş, araştırmalarına çocuk boyutunu daha çok katmalarına yol açmıştır<sup>14</sup>. Aile tarihçileri de çok daha sınırlı olan hane yapısı yaklaşımından aile-içi duygusal ilişkilerin incelenmesine yöneldikçe çocukların gündelik yaşamlarına ilişkin pek çok bilgi üretmişlerdir<sup>15</sup>.

### Çocuk Kavramına Çok Boyutlu Yaklaşım Gereği

Çocuk tarihi araştırmaları çocuk ve çocukluk kavramlarının toplumsal biçimlenişini anlamakta tek başlarına yeterli değildirler. Sözcüğü, eğitim tarihçisi ahlında eğitim süreciyle ilgilidir, çocuk hakkındaki

11 Age., s. XIV.

12 Lowenberg, P., "Psychohistory" in *The Past Before Us*, M. Kammen (ed.), Cornell University Press, Ithaca, New York, 1980, s. 408-432.

13 Nitekim çocuk tarihçileri belli bir dönemdeki çocuk ve yetişkin ölüm oranlarını ortaya çıkarmakla yetinmiyor, bu oranların çocuğun duygusal gelişimi ve ana-baba-çocuk ilişkileri açısından ne tür içermeleri olduğunu da belirlemeye çalışıyorlar. Heiner ve Hawes, age., s. XV.

14 Cohen, S., *Education in the United States: A Documentary History, 1974* ve Finkelshtein, B. (ed.), *Regulated Children/ Liberated Children: Education in Psychohistorical Perspective, 1979* bu konunun öncüleri sayılmaktadır. Age., s. XVIII.

15 Nitekim 1970 lerin başından bu yana aile tarihinde çocuklarla doğrudan ya da dolaylı ilgisi bulunan çok sayıda araştırma yapılmıştır.

bilgiler tarihçinin bu süreci anlamasına yardım ettikleri ölçüde ona gerekli olur. Kaldı ki, eğitim tarihçisi her zaman çocukla ilgili de değildir. Çünkü eğitim sürecinden geçenler yalnızca çocuklar değildir. Aile tarihçisinin öncül ilgisi ise aile kurumuna yöneliktir; çocukla ilgili bilgiler bu alanda bir amaç değil, aileyi çözümlenmekte bir araç oluşturlar. Ayrıca, çocukluk yaşamının tümü aile içinde gerçekleşmediğine göre çocukların okul, sokak, arkadaş çevresi; işyeri vb. yerlerdeki yaşantıları konusunda aile tarihçilerinin sağlayabilecekleri bilgi miktarı çok sınırlıdır.

Buna karşılık, psikoloji ve gelişim, ekonomi, toplumbilim, sosyal siyaset, eğitim, tıp ve hukuk alanlarında geliştirilen bilgi yumağı bir toplumsal kavram olarak çocukluğa değişik boyutlarda ışık tutabilir. Antropolojik araştırmalardan, romanlardan, özyaşam öykülerinden, dinsel kaynaklardan aynı doğrultuda yararlar sağlanabilir. Kısacası, çocuğu araştırma odağında tuttuğu sürece bütün bu idcelemeler değişik amaç ve yöntemleriyle ve fakat belki de tam bu nedenle çocuk kavramını değerlendirmemize katkıda bulunabilirler.

### Bazı Temel Sorular

Çocuk kavramının anlaşılmasına ışık tutabilecek ve gelecekte bu alandaki araştırmaları yönlendirebilecek bazı sorular şunlar olabilir:

1. Çocuk ve çocukluk konusundaki yetişkin tavırları nelerdir, nasıl değişmiştir? Bu konuda en çok kullanılan belgeler özyaşam öyküleridir. Ancak özyaşam öykülerinden yararlanırken iki önemli noktanın gözönünde bulundurulması gerekir. Bir kez bu tür kaynaklar daha çok orta ve üst sınıflardaki kişilerden bize gelmektedir. İkincisi, ana-babanın tavırları ile davranışları arasında basit ve dolaysız bir ilişki olduğu söylenemez.

2. Çocuk gelişimini biçimlendirmeye yarayan koşullar nelerdir? Sözgelimi bir yaşam evresi olarak çocukluğun süresini, alanını, yoğunluğunu belirleyen toplumsal göstergeler; çocukların yaşamlarını sürdürdükleri kurumların özellikleri; hane-içi ilişkileri belirleyen karmaşık örüntüler, vb. konular.

3. Çocuk olmak çeşitli dönemlerde nasıl bir öznel yaşantı ve anlam taşımıştır?

4. Çocuklar ve çocukluk yetişkinleri nasıl etkilemiştir? Bu soru yalnız çocukların çevrelerindeki yetişkinleri nasıl etkilediklerini değil, çocukluk deneyimlerinin yetişkin kişiliğini nasıl etkilediğini de kapsar<sup>16</sup>.

<sup>16</sup> Hiner ve Hawes, age., s. XX-XXI.

5. Çocukların toplumsal, kültürel ve psikolojik işlevleri neler olmuştur? Toplumda yüklendikleri açık ve gizli roller nelerdir? Örneğin, çocuk işgücünün ekonomiye katkısı, toplum içinde bir tüketici kategorisi olarak çocuk, ana-babaların kendi ideallerini gerçekleştirme aracı olarak çocukları kullanım biçimleri, vb.

6. Çocukların folklorde, sanatta boş zaman etkinliklerinde, vb. yansımaları nasıl değişmiştir?

Bu soruları yanıtlamaya yönelirken sürekli olarak toplumsal kültürel yapının öteki öğeleriyle karşılıklı ilişkilerin gözönünde tutulması gerekir. Çünkü çocuklar da tıpkı öteki toplumsal guruplar gibi daha geniş bir sistemin bir parçasını oluştururlar; bu sistemden yönelen taleplere hedef olur ve sistemin öteki parçaları üzerinde etkide bulunurlar. Çocuk davranışları da kendiliğinden ya da doğal olarak belirlenmekten ziyade içinde yer aldığı sistem tarafından yapılandırılır. Dolayısıyla çocukluk kavramının evrimini incelemek yalnız çocukların değil, hatta ana-baba-çocuk ilişkilerinin de değil, aynı zamanda toplumun yaşam felsefesi dahil tüm toplumsal kültürel gerçekliğin anlaşılmasını gerektirir. Nitekim onbeşinci yüzyıldan ondokuzuncu yüzyıladek Batı toplumlarında çocuk kavramının, toplumun kendi imgesini değerlendirişindeki değişimlere koşut değişimler gösterdiği belirlenmiştir. Aşağıda inceleneceği gibi bunlar da büyük çapta Avrupa toplumlarında Rönesans süresince meydana gelen daha köklü değişimlerin yansımalarından ibarettir<sup>17</sup>.

### Philippe Ariès ve “Yüzyıllar Boyunca Çocukluk”

Çocukluğun evrimi konusundaki öncü çalışmaların en ünlüsü Fransız nüfus bilimcisi ve toplumsal tarihçisi Philippe Ariès'in 1960 da yayınlanan *L'Enfant et la vie familiale sous l'ancien regime* (Eski devirlerde çocuk ve aile yaşamı) adındaki kitabıdır<sup>18</sup>. Çağdaş ailenin kökenleriyle ilgilenen Ariès, “çağdaş nüfus patlaması devrimini yaşamış olmanın bize bu sessiz tarihte çocuğun ne denli önemli bir yeri olduğunu gösterdiği” kanısındaydı.

17 Gelis, age., s. 690.

18 Kitap, yayınlanışından iki yıl sonra *Centuries of Childhood, A Social History of Family Life* adıyla İngilizceye çevrilmiştir. R. Baldwick (trans.), Random House, New York, 1962. Bu yazıda Ariès'ten tüm alıntılar aynı kitabın Vintage Books, New York basımından alınmış olup ayrı ayrı dipnotlandırılmamıştır.

Ariès çocukluğun değişmez bir olgu olduğu konusundaki geleneksel varsayımları eleştiriyor ve çocukluk kavramının onbeşinci ve onaltıncı yüzyıllardan önce varolmadığını savunuyordu. Çocuklar yetişkinlerle öylesine aynı görülüyordu ki, çocukları tanımlıyacak ayrı sözcükler bile yoktu. Onsekizinci yüzyıla gelinceyedek ergenlik ve çocukluk terimleri birbirine karıştırılıyordu. Nitekim okullarda *puer* ve *adolescens* sözcüklerinin birbiri yerine kullanıldığı görülüyordu. Fransızca'da bu iki terim için değişik karşılıklar yoktu, her ikisi yerine *enfant* sözcüğü de kullanılabilirdi. İngilizce'de de bebek anlamına gelen *baby* sözcüğü büyük çocuklara da uygulanıyordu. Onaltı ve onyedinci yüzyıllarda İngiltere'de okul çağındaki çocukları tanımlamakta kullanılan *baby* sözcüğü ondokuzuncu yüzyılda Fransızlar tarafından *bebe*'ye dönüştürülerek benimsendiğinde nihayet çok küçük çocuklara da bir ad bulunmuş oluyordu.

Çocukluk kavramı bağımlılık kavramına sarmalanmıştı; onun için de bir kimsenin çocukluktan çıkması için ekonomik bağımlılıktan kurtulması gerekiyordu. Çocukluğa ilintili oğul, oğlan, küçük, vb. sözcükler gündelik dilde feodal hiyerarşinin alt katmanlarındakilerle, sürekli emir altında yaşayan uşakları, erleri, hizmetçileri, vb., kimseleri belirlemekte kullanılıyordu<sup>19</sup>. Bir anlamda çocuklar, geçici uşaklar sınıfı olarak görülüyordu, çocukluk da onları yetişkinliğe hazırlayan bir çıraklık evresiydi. Örneğin, Fransa'da sofrta hizmetçi alçaltıcı bir iş sayılmıyordu, çünkü genç soylular başka birçok iş gibi bunu da bir sanat olarak öğreniyorlardı.

Ariès'e göre eski uygarlıkların hemen tümünde sanat çocuk morfolojisini yadsımıştır. Bir tek eski Yunan'da çocukluk gerçekçi biçimde resimleniyor (Eros tasvirlerinde olduğu gibi), Roma dönemine geçişle birlikte çocukluk ikonografiden tümüyle kayboluyordu. Roma sanatı Hellenism öncesi dönemin çocuk özelliklerini benimsemeye yönelmişti. Destanlarda çocuk kahramanların yiğit savaşçuların cesaret ve gücüne sahiboldukları görülüyordu. Kısacası, onuncu ve onbirinci yüzyıl insanının çocukluk imgesiyle pek ilgilenmediği, gerçek yaşamda da estetikte olduğu gibi çocukluğun çabucak biten ve çabucak unutulmuş bir geçit dönemi olduğu görülüyor. Buna karşılık, Meryem'in kollarında Küçük İsa gibi anne-çocuk ilişkisini yücelten resimlerden başlayarak onbeşinci ve onaltıncı yüzyıllara gelindiğinde çocuklar yeniden resimlere konu olmaya başlıyorlardı.

<sup>19</sup> Savaşta en önde çarpışan askerlere de yitik çocuklar adı veriliyordu. Ariès, age.

Ariès, 1600 lerde çocuk oyun ve eğlencelerinin de bebeklikten sonra geçmediğini, üç-dört yaşından itibaren azalarak bittiğini yazıyor. Bu yaştan sonra çocuklar ister yaşlılarıyla, ister büyükleriyle olsun yetişkinlerin oyunlarını oynarlardı. XIII. Louis'in küçük yaşlarda hem bebek hem de bugün ergen ve yetişkin sporu olarak bilinen tenis ve hokey oynadığı biliniyor. Onyedinci yüzyılın sonlarında çocukların kâğıt ve talih oyunları oynamalarının hoş karşılandığı bildiriliyor. Bunun tersine yetişkinler de bugün yalnız çocukların oynadığı oyunlara katılabiliyorlardı. Ondördüncü ve onyedinci yüzyıllara ait sedef kakmalarda, gravürlerde, duvar halılarında ve takvimlerde yetişkinleri kartopu, körbe, saklambaç gibi oyunları oynarken izliyoruz.

Çocuklukla ilgili ilk fakat çok yavaş bazı değişmeler ondördüncü yüzyıldan sonra burjuvazinin ve deneysel bilimlerin gelişmesine koşut olarak gerçekleşti. Örneğin, çocukları ve çocukluğu tanımlayıcı bir dil geliştirildi. Ariès, bağımlılığın yalnız fizik güçsüzlükten kaynaklandığı soylu ailelerinde onyedinci yüzyıldan itibaren "çocuk" sözcüğünün bugünkü anlamını kazanmaya başladığını yazıyor. Onyedinci yüzyılın sonunda çocuklar için özel oyuncakların yapıldığı, büyük ve çocukların oyunlarının ayrıldığı, ilk çocuk giysilerinin ortaya çıktığı görüldü.

İlk çocuk kavramına göre çocuklar sevilip okşanacak yaratıklardı, çocukluk da bebeklikten çok uzağa gitmiyordu. Çocuk-merkezli burjuva ailesinde çocuklar sürekli gözetilmeye başlandı; daha önceki özgürlükleri ortadan kalktı. Ancak, gene Ariès'e göre, çocukluk kavramı aile dışındaki çevrelerde daha farklı bir biçimlenme de göstermişti. Bu çevreler ise onaltıncı yüzyıl öncesine kadar uzanan ama sayıları pek fazla olmayan bazı din adamlarıyla Onyedinci yüzyılda bunlara katılan bazı hukukçu ve ahlakçılardı. Amaçları disiplinli ve akılcı davranışı geliştirmek olan bu kimseler çocukları soylu çevrelerindeki gibi sevimli oyuncaklar olarak görmüyorlardı. Çocuğu Tanrı'nın korunması ve düzeltilmesi gereken bir yaratığı olarak imgeleyen bu anlayış zamanla aile yaşamına da yansıyordu.

Onsekizinci yüzyıla gelindiğinde ailedeki bu iki anlayışa bedensel sağlık ve temizliği vurgulayan üçüncü ve yeni bir öge eklenmişti. Artık çocuğun yalnız geleceği değil, varlığıyla ilgili herşey ilgi konusu olmaya başlıyordu. Bu yüzden de onun sağlığını, gelişimini, bedensel bütünlüğünü bozucu uygulamalardan sakınılması gerekiyordu. Söz gelimi, bebeğin fizyonomisini estetik bir ideale uydurma kaygusuyla kundakla-



ma<sup>20</sup> ya da başını şeritler ve sıkı başlıklarla sarma gibi gelenekler büyük eleştirilere konu oluyordu.

### Ariès'in Katkısı ve Yankımaları

P. Ariès'in kitabı çocukluğun toplumun bir icadı olduğunu savunuyor, çocukların az çok yetişkin sayılıp yetişkin işlemini gördüğü Ortaçağ'da böyle bir kavramın bulunmadığını kanıtlamaya yöneliyordu. Ariès'e göre Ortaçağ'da çocuklar, anne ya da bakıcılarına gereksinimleri biter-bitmez yetişkin dünyasına katılıyorlardı<sup>21</sup> ve bazı yönlerden daha sonraki devirlerin çocuklarına kıyasla daha iyi durumdaydılar. Bir yandan çocukları bebekleştirip şımartarak onların gerçek gizil ve yeteneklerini görmezden geldiğimizi düşünüyordu; öte yandan da çağdaş çocukluk kavramının yetişkinlere çocukların özgürlüğünü ellerinden almak, hapisane beneri okullara kapatmak ve öğretmenlerin sıkı disiplini altına sokmak fırsatını verdiğine inanıyordu.

Ariès'e göre Ortaçağ toplumunda çocukluk kavramının varolmadığını söylemek çocukların ihmal edildiği ya da sevilmediği anlamına gelmiyordu. "Çocukluk" kavramı çocuk sevgisi ile karıştırılmamak gerekir. Bu kavram daha ziyade çocukluğun kendine has özellikleri bulunduğu, bu özelliklerin onu yetişkinden hatta genç insandan ayırdığı bilinciyle ilişkilidir. İşte Ortaçağ toplumunda bulunmayan bu bilinçti.

Ariès'in görüşleri toplumsal bilimlerde, özellikle de toplumsal tarih konusunda çalışanlar arasında büyük yankımlar yarattı. Çeşitli yazarlar çocukluk, analık, ev, aile, vb. kurumların geniş çapta yeni ve yerel buluşlar olduğunu, çocuk imgesindeki değişmelerin kentsoylu çekirdek ailenin doğuşuyla ilişkisini irdeleyen çalışmalar yaptılar. Elisabeth Janeway, "Ariès'in kitabı, ana - baba- çocukların oluşturduğu sık dokulu bir gurup düşüncesine dayalı 'ev' anlayışımızın pek uzun bir tarihçesi ya da coğrafyasal yaygınlığı bulunmayan bir yaşam biçimini simgelediğini ortaya çıkarmıştır" diyordu<sup>22</sup>. Janeway'a göre, bir hanehalının üyelerinden oluşan guruplar giderek daha fazla ana-baba-çocuklardan ibaret çekirdek aileye dönüştü, geniş cemaat yaşamından koptu,

20 Vallambert, S., De le Maniere de mourir et de gouverner les enfans, ch. 10, Paris, 1565 in Gelis, age., s. 698.

21 Kuşkusuz o zamanki yetişkin dünyası da bugün bize hayli çocuksu görünmektedir. Ariès'e göre bu izlenimde o toplumun zekâ yaşı kadar bu kitlenin kısmen çocuk ve gençlerden oluşmasının da etkisi vardır.

22 Janeway, E., Man's World, Woman's Place, William Morrow and Co., 1971, s. 14.

kendi mahremiyetine sığındı. Hane, kendini çalışma dünyasından ayırıp aile yaşantısının kalesi haline dönüşerek evleşti.

Shulamith Firestone, çağdaş ailenin gelişmesini geniş, bütünlümlü bir toplumun küçük, ben-merkezli birimlere bölünmesi olarak yorumluyordu: "Bu evlilik birimleri içinde çocuk önem kazanmıştı artık; çünkü çocuk, bu birimin ürünü ve o birimin devam etme nedeniydi. İnsanın çocuklarını, ruhsal, parasal ve duygusal bakımdan aile birimine, kendileri böyle bir aile kuracak duruma gelinceye dek bağlı tutması, istenen bir şey oldu. Bu amaçla Çocukluk Çağı yaratıldı... Çocukluk kavramı insana ister istemez, çocukların yalnızca yaş açısından değil, tür olarak da yetişkinlerden ayrı bir cins olduğunu düşündürüyordu. Bunu kanıtlamak için bir ideoloji oluşturuldu; çocukların saflığı ve Tanrı'ya yakınlığı ("küçük melekler") konusunda inanılmaz risaleler yazılmıştı". Firestone'a göre çekirdek ailenin doğuşu, ek olarak getirdiği "çocukluk"la birlikte, kısa olan bir bağımlılığın süresini uzattı, bu bağımlılığı kendine özgü bir yaşam biçimi, özel bir dil, özel giyim ve davranışlarla artırdı. Çocukların bağımlılığının artırılması ve abartılmasıyla kadınların anneliğe mahkumiyeti de son sınırına dek genişletilmiş oldu. Bu denetlenmiş karabasandan kurtulma şansı olan çocuklar, Ortaçağ açık-toplum görüşünü -sokaklarda yaşamayı- hâlâ sürdüren gecekondular ve işçi sınıfı çocuklarıydı. Çünkü çocukluk süreçlerinin çoğu tarihsel açıdan alt sınıflara oldukça geç ulaşmış, hiçbir zaman da gerçek anlamıyla yerleşmemişti<sup>23</sup>.

Eğer aile merkezli yaşam orta sınıfın bir buluşu idiyse, daha önceki zamanlarda insanlar nasıl yaşıyorlardı? Belli başlı iki ikametgah türünden birinde: ya büyük evlerde ya da ağıl, ahır, kulübe gibi yerlerde. Büyük evler seçkinler içindi, ama kale ya da ekonomi merkezi işlevini de görürlerdi. Şato kapılarının ardında aile uşaklar, çıraklar, kahyalar, vekilharçlar, katipler, sayısız konuk ve asalaklarla çevrelenmiş olarak yaşardı. Çocuk bu kalabalık ev halkının üyelerinden biriydi yalnızca. Yaklaşık olarak nüfusun % 20'sini oluşturan bu kesimin dışındakiler ise dar, sıkışık küçük mekanlarda otururdu<sup>24</sup>.

Bu koşullarda çocukları yetişkin yaşamından uzakta tutmak olancağı yoktu. Yoksulların yaşadıkları yerler öylesine küçüktü ki çocukların yaşamın tüm gerçeklerini görmeleri ve bilmeleri kaçınılmazdı. Ancak,

23 Firestone, age., s. 112 ve 124.

24 Janeway, age., s. 15.

varsıl evlerde, hatta saraylarda bile, odalar birbirinden geçmeli olduğu için herkes herkesin yaptığından haberdardı. Kaldı ki, iş hacminin işleri yapacak insan sayısından fazla olduğu her toplumda çocukların olabildiğince erken yaşta ve olabildiğince çok yardım etmesi beklenirdi. Yardım edemeyecek kadar küçük oldukları zamanda ise çevrelerinde bütün mesaisini onlara ayıracak özel kimseler olmadığından başlarının çaresine bakabilmeleri gerekirdi<sup>25</sup>.

Annelik bile bugün anladığımız gibi evrensel ve sürekli bir ilişki oluşturmuyordu. Milyonlarca çocuk, yüzyıllar boyu, büyük ölçüde doğal anneleri olmayan kişiler tarafından yetiştirilmişti. Her ailede çocuğa annesinden başka birisi süt verir, yedi yaş dolaylarına gelince başka bir eve gönderilirdi. Okulların yalnızca erkek çocukları kiliseye hazırlama işlevini gördüğü Ortaçağ Avrupa'sında, soylu ya da serf, insanların geri kalanı çoğunlukla evden uzakta öğrendikleri bilgi ve becerilerle yetişkin dünyaya için çıraklık aşamasını tamamlarlardı<sup>26</sup>.

Bu yüzden çocuğun ana-babasına, onların da çocuklarına çok büyük bir bağlılıkları yoktu. Çocuk ölümleri oranının çok yüksek olması bir yana, insanlar yetişkinliğe *başkalarının çocuklarını* hazırlıyorlardı. Paul Murray Kendall, III. Richard adlı biyografisinde o dönemde İngiltere'yi ziyaret eden bir İtalyan'ın varsıl ve soylu İngiliz ailelerinin çocuklarını dokuz-on yaşına gelince başka evlerde yaşamaya gönderdiklerini ve buralarda usaklarla birlikte çalıştırarak çeşitli sanat ve becerileri öğrettiklerini izlediğinde ne denli şaşırıldığını yazıyor<sup>27</sup>. Bu çocuklar bir daha kendi evlerine dönmezlermiş, erkekler kendi yaşamlarını kazanır, kızlar ise birlikte yaşadıkları aileler tarafından evlendirilmiş.

Jacques Gélis'e göre, onbeşinci yüzyıl sonlarına doğru ana-babalarla çocuklar arasındaki ilişkilerin biçimlenişi eski dayanışmaların çözümlüşüne ve bireyciliğin gelişimine koşut olarak değişmeye yüz tuttu<sup>28</sup>. Karı-kocanın çıkarları soy-sop çıkarlarından, bireyin çıkarları da gurubunkinden ayrılmaya başlamıştı. Gélis bu karmaşık evrimin aşlında birkaç yüzyıl sürdüğünü ve çeşitli nedenlerle yeryer hızlanıp yavaşladığını yazmaktadır. Aşlında ondokuzuncu yüzyıla gelinceye dek Batı Avrupa'da Naturalist yaşam ve beden anlayışı yaygındı. Kırsal yaşam

25 Holt, age., s. 37 ve 39.

26 Janeway, age., s. 187 ve Firestone, age., s. 97.

27 Holt, age., s. 38.

28 Gélis, age., s. 690.

biçiminin egemen olduğu bu toplumsal bağlamda hiçbir şey kısırlıktan daha büyük bir felaket değildi. Çünkü kısırlık yaşam çemberini kırar ve soyun sürekliliğini tehlikeye sokardı. Çok eskilerden gelen ve bebeğe büyük anne ve babaların adını vermeye dayanan Avrupa geleneği yaşayan ve ölümlerden oluşan büyük ailenin sürekliliğini sağlamak arzusunun ifadesiydi. Bu yaşam ve kuşak sürekliliği anlayışı bugünkünden çok değişik bir beden anlayışını da yansıtıyordu. Beden yalnız insanın kendisine değil, bir ölçüde geniş ailenin yaşayan ve ölü üyelerine de ait sayılıyordu. Bireyin sıkısıkıya bağlı olduğu kolektif yazgı, çok kez onun kendi yaşamını dilediğince yaşaması isteğiyle çelişmekteydi<sup>29</sup>.

Bu tür bir yaşam anlayışı içinde çocuk da cemaatin bir uzantısı olarak görülmekte, ana-babası kadar soyuna-sopuna da ait sayılmaktaydı. Örneğin, çocuğun doğumu ana - babasının yaşadığı odada, ama akrabalarla komşuların gözleri önünde olurdu. Çocuğun yetişmesi, evini, köyünü, oyunları, arkadaş ve büyükleriyle ilişkileri, kuralları, çift-çubuk, nakış-yemek, hayvan bakımını öğrenmesi ana-baba kadar cemaatin da katkısıyla gerçekleşir ve bireyi topluluğun bir ürünü haline getirirdi.

Rönesans'la birlikte bu kültürel ve toplumsal ortamda yavaş da olsa başlayan değişimin öncüsü kentli seçkinlerdi. Gèlis'e göre, değişim çocukla ilgili yeni duyguların ortaya çıkmasından çok, onun yaşamını korumak konusunda giderek artan bir kararlılığın belirmesi yönündeydi. Kadere boyun eğmek yerine çocuk sağlığını korumak ve onu erken bir ölümden kurtarmak azmi geçmişti.

Modern çağda eski bağımlılıklarından kurtulmaya başlayan birey kendi çıkarlarını düşünmeye, kendi yaşamını dilediğince yaşama isteğine yöneldi. Bireyin giderek artan bağımsızlığı bedeninin giderek artan bağımsızlığı vasıtasıyla gerçekleşiyordu. Daha önce başkalarına bağımlı olan beden şimdi bireyin kendine aitti, ölümlü olduğu bilindiğine göre de hastalık ve acılardan kurtarılması, yaşamın armağanı olan çocuklar vasıtasıyla uzatılması ve sürdürülmesi gerekiyordu. Ana-baba çocuğu artık yaşayan ve ölümlerden oluşan cemaatin bir parçası olarak değil, salt kendisi için, kendilerine ait bir yaşamın parçası olarak görüyor ve seviyorlardı<sup>30</sup>.

Gèlis'e göre değişim ne düz bir çizgi izledi ne de hızı her yerde aynı oldu. Yeni aile modeli yoksul sınıflardan önce varsıllar arasında yayıldı.

29 Age., s. 692.

30 Age., s. 697.

Küçük kentlerden önce büyük ticaret merkezlerinde benimsendi. Bütün bir ondokuzuncu yüzyıl boyunca kırsal bölgelerde insanlar eski yaşam biçimlerine bağlı kaldı. Modayı belirleyen kentler oldu. Oralarda karı-koca ve çocuklardan oluşan çağdaş aile ilk çıkışını yaptı. Rönesans kentlilerinin soysop bağımlılıklarını sürdürmeye ne olanakları ne de istekleri vardı. Eski bağımlılıklar yerini loncalara, mesleki birliklere, edebi ve akademik ilgi odaklarına yönelen bağlara bırakmıştı.

Ariès'in Ortaçağ konusundaki nostaljisini herkesin paylaştığı söylenemez. Örneğin, L. DeMauss'a göre çocukluğun tarihçesi yeni yeni kurtulmaya başladığımız karabasanlarla doludur: "Tarihte ne denli geriye gidersek çocuk bakımının o kadar gerilediğini, çocuk öldürme, terk, dövme, işkence ve cinsel istismar örneklerinin o denli arttığını görürüz<sup>31</sup>". Çağdaş çocukluğun yaşamı çocuklar için daha kötü bir hale getirdiğini savunan Ariès'e karşılık DeMauss durumun giderek iyileştiğini düşünmektedir. Çocuk tarihi üzerinde yeni araştırmaları bulunan L. Pollack da Ariès'in sözkonusu ettiği dönemlere ait güncelerden yetişkinlerin, çocukların kendilerinden farklı olduğunu ve onlara farklı davranılması gerektiğini düşündüklerinin anlaşıldığını yazmaktadır<sup>32</sup>.

Elkind'e göre de Ortaçağ'da çocukların durumu İlkçağ'a kıyasla daha kötü ve çocuk imgesi serflik ideolojisiyle tutarlı olarak bir mal ya da köleden farksızdı. Serflerin çocukları hayvanlarla birlikte çabşır ve yaşardı. Disiplin katı ve sertti. Onyedinci yüzyıl sonunda bile bu anlayış geçerliğini koruyordu. Puritenlerin çocuk imgesinde çocuğun yaşının küçüklüğü günah işlemesine ya da cehenneme gitmesine engel değildi<sup>33</sup>.

Öteki bazı yazarlar "Yüzyıllarboyu çocukluk"u "üstün bir belagat örneği" olarak nitelermekte<sup>34</sup> ve Ariès'i rastgele ve eleştirisizce veri kullanmakla suçlamaktadırlar. Ancak, bütün bu eleştirilenler de yazarın "çocukluğun yaşamın değişmez bir evresi olmadığı ve tarihsel değişimden etkilendiği" konusundaki esas tezini kabul etmektedirler.

### Diğer Bazı Görüşler

1960'lı ve 70'li yıllarda çocukluğun evrimiyle ilgilenen bir başka Avrupa'lı bilim adamı ünlü çocuk gelişimcisi ve psiko-tarihçi Erik Erik-

31 Hiner ve Hawes, age., s. XVII.

32 Elkind, D., The Child Yesterday, Today and Tomorrow, Young Children, May 1987, s. 11.

33 Age., s. 6.

34 Hiner ve Hawes, age., s. XVI.

son'dur. Erikson'un Çocukluk ve Toplum (Childhood and Society) adlı kitabında ele aldığı, psikososyal evreler hakkındaki gelişimci model John Demos'a göre "çocuğu bellibaşı kültürel temaları odaklaştıran ve yansıtan bir ayna gibi gören Ariès ve yandaşlarını silkeliyordu". Erikson'un modeli çocuğun "yalnız bir ayna gibi, bir yaratık gibi değil, aynı zamanda kültürün bir yaratıcısı ve bu anlamda başlı başına dinamik bir güç olarak" algılanmasını sağlıyordu<sup>35</sup>.

Erickson'la Demos'un çocuğun ve çocukluğun tarihsel önemini belirleme çabalarını Lloyd DeMauss bir adım daha ileri götürdü. De Mauss'a göre ana-baba-çocuk ilişkileri bir ölçüde toplumsal, teknolojik yönselemelerden bağımsız olup tarihte değişimin merkez gücünü oluştururlar. Psikanaliz, siyasal bilim ve tarih alanlarında uzman olan DeMauss'a göre tarihsel değişimin birincil kaynağı "birbiri ardınca gelen ana-baba kuşaklarından herbirinin çocuklarının psişik yaşına geri dönerek bu yaşın kaygularını kendi çocukluklarında yapabildiklerinden çok daha iyi çözümlayebilmeleri"dir. DeMauss, her ana-baba kuşağının çocuk sevgisi ve çocuk bakımına ilişkin bilgi ve becerilerinin, yani "daha iyi ana-baba olma gizillerinin önceki kuşağa kıyasla genişlediği" kanısındadır<sup>36</sup>. Böylelikle, DeMauss'a göre, her ana-baba kuşağı başkalarıyla derin ve sürekli bağlar kurma konusunda daha yetenekli, daha az Narsist, daha iyi bütünüleşmiş ve daha bağımsız bireylerin yetişmesine yardım ederek toplumsal gelişme için gerekli temeli sağlamaktadırlar. Ne var ki DeMauss'un, ana-baba-çocuk ilişkilerinin tarihsel değişimin bağımsız bir kaynağını oluşturduğu yolundaki iyimser psikojenik kuramı toplumsal bilimciler arasında pekaz rağbet görmüştür<sup>37</sup>.

### Çocuk Kavramı ve Eğitim

Çocukla ilgili toplumsal imgeler ve kavramlar tarihin her döneminde, eğitimin biçimlenişinde etkili olmuşlardır. Çağdaş eğitim uygulamalarının dayanağını oluşturan çocuk imgelerinin ilginç bir özelliği bilimsel kökenli olma iddialarıdır. Nitekim 1960 lardan bu yana eğitimde Freudçu psikolojiden, Kingsley Davis, Ruth Benedict, Margaret Mead gibi antropologların bulgularından ve Jerome Bruner, Benjamin Bloom ve J.M. Hunt gibi eğitim araştırmacılarından esinlenen bir yetkin çocuk imgesinin yaygın olduğu bilinmektedir<sup>38</sup>. Çocuğa her yaşta her konu-

35 Age, s. XVI.

36 Age, s. XVII.

37 Age., s. XIII.

38 Elkind, age., s. 7.

nun öğretilebileceği, akıl gelişiminin daha hızlı olduğu dört yaşına kadar düşünsel yeteneklerin yarıyarıya tamamlandığı, zekâ derecesinin yükseltilebileceği gibi görüşlere dayanan bu imge çocuk yetilerini küçümseyen daha önceki görüşlerin yerini almıştır. Çocuklukla ilgili yeni imgelerin eski imgelerden daha gerçekçi olup olmadıkları ya da yanlış eğitim uygulamalarına götürüp götürmediği ise ayrı bir tartışma konusudur<sup>39</sup>.

Burada üzerinde durmak istediğimiz bir soru çağdaş eğitim kurumu olan okulun gelişiminde çocukluk imgesindeki evrimin nasıl bir rol oynadığı sorusudur. Çağımızdaki okul kurumu, Ariès ve ondan esinlenen çeşitli yazarlarca, "çocukluk" kavramının uygulamaya geçirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Bunlara göre, yaygın inancın tersine çağdaş okulların ne geleneksel Ortaçağ öğrenimiyle ne de Rönesans'ta liberal sanatların ve insan bilimlerinin gelişmesiyle bir ilgisi yoktur. Rönesans'ın ümanistleri de Ortaçağ eğitimcileri gibi eğitimi kültürle bir tutuyor ve çocuğa ya da gence özel bir vurgu koymadan eğitimi insan yaşamının tümüne yayacak şekilde ele alıyorlardı. Sonuç olarak da okulun yapısı konusunda pek bir yenilik getirmemişlerdi. Zaten Ortaçağ'da okul salt çocuklar için değil; çocuk, genç yada yaşlı din adamlarının yetiştirilmesi için kurulmuş bir meslek okuluydu.

Aries'e göre çocuk ve eğitim tarihinde çığır açan asıl görüşler çocukluğun saflık ve zayıflıklarını vurgulayan ve yetişkinlere bu özelliklerden ilkini koruyup gözetmek, ikincisini ise güçlendirmek görevini yükleyen Ahlakçılara aitti. Başlangıçta küçük bir azınlığa saklı kalan bu görüş çocuğu basit bir *poupart* ya da *bambino* olmaktan çıkaracak, insanların sevecenlikle ama dilediklerince oynayabilecekleri tatlı, komik bir yaratık olarak görülmesini eleştirecekti. Onyedinci yüzyılın başlarında ahlakçılar çocuğuna aşırı sevgi ve ilgi gösteren anneleri yavrularına neredeyse boğacak kadar sıkı sarılan maymunlara benzetiyorlardı<sup>40</sup>.

Onyedinci yüzyıl toplumu ahlakçıların bu görüşleri doğrultusunda yeni bir eğitim modeli geliştirdi. Bu model çocuğu Tanrı'dan korkan kültürlü bir kişiye dönüştürmeye yönelik dinsel okullar (*colleges*) da verilen klasik öğretime dayanıyordu. Çocuğun zaten doğasında bulunan zayıflıklara yenik düşmesinden kaygılanan ana-babalar bu okulları çoş-

39 Bu konuda geniş tartışma için bkz. agy.

40 Duval, J., *Des hermaphrodits, accouchemens des femmes...* Rouen, 1612, s. 260-262 in Gelis, age., s. 700.

kuyla karşıladılar<sup>41</sup>. Kökleri Paris Üniversitesi'nin onbeşinci yüzyıldaki reformcularına kadar uzanan bir geleneğin mirasçısı olan onyedinci yüzyıl eğitimci ve ahlâkçıları kurdukları ve yönettikleri okulların başarıları sayesinde *uzun çocukluk* anlayışını kabul ettirdiler. Bunların da en ünlüleri Cizvitler, Belagatçılar ve Jansenistlerdir. Ariès, onlarla birlikte çocukluğun kendine özgü doğası ve çocuk psikolojisi konusunda yeni bir bilinçlenmenin ve bu psikolojiye uygun eğitsel yöntemler bulma çabasının ortaya çıktığını yazmaktadır.

Yeni okullarda en önemli şey eğitim olmuştur. Eğitim ise öğretim ya da bilgi aktarmadan farklı olarak insanın ruhsal ve ahlaksal gelişimini –kısacası disiplini– sağlayacaktır. Okulun tanımı değişmiştir, okul artık insanları çocukluktan *erkeklığe* doğru ilerlerken topluma hazırlamakta kullanılan bir araç olmuştur<sup>42</sup>. Nitekim gerçek yetişkinliğin hiçbir zaman yakıştırılmadığı kızlar yüzyıllar boyu okula gidememişlerdir. Ariès, onyedinci yüzyıl okulunun tek bir toplumsal sınıfın tekelinde olmadığını ama erkeklerin tekelinde olduğunu saptamıştı. Kızlar on yaşına geldiklerinde artık küçük kadınlar sayılıyorlardı; normalde oniki –onbeş yaşları arasında da evlendirilirdi. Bu erken olgunlaşma kızlara çok küçük yaştan başlayarak yetişkin gibi davranmayı öğreten yetiştirme biçimlerinin hâlâ yürürlükte olmasının bir sonucuuydu. Anlaşılan çocukluk kavramının gelişimi kız ve erkek çocuklar açısından değişik uygulamaları da içeriyordu.

Gelis'e göre yeni eğitimin kitleler tarafından benimsenmesi giderek yayılan bireyciliğin gereksinimlerini de karşılamasına dayanıyordu. Çocuğun çekirdek aile içinde özelleştirilmesiyle eğitimin kamusal niteliği arasındaki çelişkili görünüm tam bu gereksinimi simgeliyordu<sup>43</sup>. Ana-baba, çocuğa bir zamanlar cemaatin verdiği eğitimi sağlayabilecek durumda olmadıkları için bu işi özel olarak yetmişmiş üçüncü şahıslara, öğretmen ve eğitimcilerle bırakmayı yeğ tutuyorlardı.

Mama önlüğü ile yetişkinlik dönemi arasına eskiden bilinmeyen ama giderek yaygınlaşan bir dönemin –okul döneminin– girmesi çocukluğun süresini uzattı. Yeni okul düzeni çocukları yetişkin yaşamından giderek daha uzun sürelerle ayırır oldu. Yetişkinliğe geçebilmek için gereken ağır alıştırma süreçleri niteliğindeki eğitim aşamaları çocuğun yeteneklerine

41 Moline, J., "L'education vue a travers 'L'examen des Esprits' du Docteur Huarte", Marseille, Spring 1971, s. 105-115. in Gelis, agy.

42 Firestone, age., s. 102.

43 Garin, E., L'education de l'homme moderne, 1400-1600, Paris, Foyard, 1968 in Gelis, age., s. 701.



gittikçe daha az güven duyulmasına yol açtı. Okullar sayıca arttı; us-tahgın ve uygulamalı eğitimin yerini kuramsal eğitim aldı. Bu da yet-miyormuş gibi, onsekizinci yüzyıldan sonra çocuklar çok katı bir biçim-de yaşa göre de ayrılmaya başladı. Ariès'e göre, o zamana kadar sınıflar sistemli olarak birbirlerinden ayrılmadıkları gibi, onbeş-yirmi yaşındaki gençlerle on-oniki yaşındaki çocukların birarada oturması yadırganmı-yordu. İnsanlar büyük ya da küçük, ne zaman isterlerse o zaman okula gidiyorlardı. Sınıfların ayrılması çocukların kendilerinden daha büyük ve akıllı çocuklardan bir şeyler öğrenmesini engelledi, yetişkinliğe geçiş evrelerinin sayısını artırdı, her çocuğun kendi hızını tutturmasını ön-ledi.

### Sonuç

Çocuk kavramı ve çocukluk imgesi zaman içinde uzun ve tedrici bir değişimle bugünkü özelliklerini kazanmıştır. Ancak bu, uzun bir ka-yıtsızlık döneminin, uygarlığın ilerleyişi sayesinde yerini çocuğa yönelik ilgi ve sevgiye bıraktığı anlamına gelmez. Gerçekte, çocuğa ilgi ya da ilgisizlik hiçbir belli tarihsel dönemin ayrıcalığı değildir. Ortaçağ'ın çocuk hakkındaki "kayıtsızlığı" bir mitos olsa gerekir. Araştırmalar çocuğa yönelik değişik tavırların aynı toplumda, birarada bulunabil-diğini göstermiştir<sup>44</sup>. Örneğin, onaltıncı yüzyılda ana-babalar gerçekten de çocuklarının sağlığıyla ilgiliydiler ama sütanneye bırakma ve terk olaylarının da aynı zamanda arttığı görülmekteydi. Bir yandan Ahlakçı-larla doktorlar sütanne uygulamasına karşı çıkmakta ve henüz olgun-laşmamış çocuğu para karşılığında verilen süte mahkum etmeyi kına-maktaydılar (Ana-babanın düşüncesinde tümüyle geçici bir ayrılma ni-teliğinde olan sütanneye bırakma uygulaması genelde bebeğin ölümüyle sonuçlanırdı). Öte yandan da ondördüncü yüzyıldan beri yaygın olan sütanne uygulaması geleneksel kırsal seçkinlerinkinden değişik ne-denlerle de olsa varsıl kentliler arasında sürdürülüyordu<sup>45</sup>. Böylelikle, burjuvazinin üst katmanlarındakilerle soylu kadınlar daha zevkli uğ-raşlar için daha çok vakit ayırabiliyorlardı.

Onsekizinci yüzyılın çocukluk anlayışı Batı'nın beden ve yaşam kavramlarında eşi görülmemiş bir değişimin, inançlarla davranışlarda muazzam bir alt-üst oluşun göstergesi olarak yorumlanabilmektedir. Soysop ve cemaat ilişkilerine dayalı bir yaşam anlayışı giderek yerini

44 Teyseyre, D., *Pediatrie des lumieres*, Paris, Vrin, 1982, s. 7-8 in Gelis, age., s. 703.

45 Gelis, age.

ana-baba ve çocuklardan oluşan sık dokulu bir aile anlayışına bırakmıştı. Ancak, amacı çocuğun kişisel gelişimini ilerletmek olan bireycilik ortamında, ana-baba yetki ve sorumluluklarının bir kısmını öğretmene bırakmak durumunda kaldı. O zamandan itibaren yalnızca yaşam çemberini sürdürmek için değil, bu sıkı dokuyu bütünüyle bir sevgi nesnesi olarak da çocuğun istenir olması akla yatkın görünmektedir.

Araştırmalar, çocuk imgesinin ve kavramının değişen yapısal-kültürel etmenlerle birlikte değiştiğini ortaya çıkarmıştır. Ancak hiçbir toplumda hiçbir dönemde tüm kategori ve katmanlara geçerli, tek bir çocukluk kavramı bulunmadığı görülmektedir. Bu kavramın en azından kız ve erkek çocuklarla alt ve üst toplumsal ekonomik sınıflar açısından değişik içermeler taşıdığı yadsınmaz. Çocukluğu kendine özgü güçsüzlükleri ve bağımlılıkları ile özel bir dönem olarak belirleyen ve bu dönemi okul çağıyla giderek uzatan anlayışlar bu yüzyılın başında bile göçmen ve yoksul aile çocuklarının ailelerince mali bir kaynak, piyasa tarafından da ucuz işgücü olarak görülmelerini engellemiştir. Beş-altı yaşını geçer-geçmez yetişkin dünyasında eriyip giden bir çocukluk anlayışı alt sınıflarda ve kesimlerde geçerliliğini koruyup durmuştur.

Nihayet, çocukluk kavramında gerçekleşen değişimlerin de öteki toplumsal kurum ve süreçlerde ne denli önemli etkileri bulunduğu açığa çıkmıştır. Sözelimi, çağdaş eğitim kurumlarının yapılaşmasında çocukluk imgesindeki dönüşümün tarihsel bir katkısı olmuştur. Bu açıdan bakılınca çocukluk, çağdaş toplumsal gerçekliği oluşturan karmaşık karşılıklı ilişkiler dokusunun oluşum ve işleyişini çözümlemekte yararlı boyutlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.